

Олена Володимирівна ТРИГУБ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: olena_trygub@ukr.net

Світлана Андріївна ІЛЬЧЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: sveta.ilchenko@bk.ru

ФІНАНСОВА КРИЗА ЯК СТИМУЛ ДО КОНСОЛІДАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Тригуб, О. В. Фінансова криза як стимул до консолідації банківської системи [Текст] / Олена Володимирівна Тригуб, Світлана Андріївна Ільченко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 145-152. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Необхідність реформування банківської системи України назріла вже давно. Щоб забезпечити стабільний економічний розвиток країни, необхідно мати надійну, стійку до фінансово-економічних потрясінь, із прозорою структурою власності та прозорою системою звітності банківську систему, яка користується високим ступенем довіри вкладників та потенційних інвесторів. Зарубіжний досвід свідчить, що одним із дієвих методів реформування банківської системи, яка схильна до нестабільності і містить значну кількість установ, що не беруть активної участі в кредитуванні суб'єктів національної економіки, є її консолідація.*

Мета. *Метою статті є уточнення організаційних аспектів консолідації банківського сектору України на основі узагальнення позитивного досвіду проведення банківської реформи в країнах Центрально-Східної Європи.*

Методологічна база дослідження. *Для досягнення мети було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Вирішення поставлених задач здійснювалося за допомогою методів спостереження, порівняння, аналогії, статистичних методів дослідження особливостей розвитку банківської системи України, низки країн Центрально-Східної Європи, ЄС та Єврозони, а також методів графічного зображення результатів дослідження.*

Результати. *Дослідження особливостей розвитку банківської системи України у 2001-2016 рр. дозволило зробити висновок про те, що лише фінансова криза, яка розпочалася в країні у 2014 році, ознаменувала початок консолідаційних процесів у вітчизняному банківському секторі. З'ясовано, які заходи адміністративного характеру вже реалізовано в Україні для успішної консолідації банківської системи. Також визначено, які ринкові консолідаційні тригери найбільш ймовірно слід очікувати в майбутньому. Акцентовано увагу на необхідності дослідження надалі консолідаційних процесів у контексті мінімізації ризиків надмірної концентрації різних сегментів ринку банківських послуг України.*

Ключові слова: *банківська система; реорганізація; консолідація банківської системи; концентрація банківського сектору; злиття та поглинання; фінансова криза.*

Olena Volodymyrivna TRYGUB

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: olena_trygub@ukr.net

Svitlana Andriivna ILCHENKO

Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: sveta.ilchenko@bk.ru

FINANCIAL CRISIS AS INCENTIVE TO BANKING SECTOR CONSOLIDATION**Abstract**

Introduction. *Necessity for reforming Ukraine's banking system is a topical issue for a long time. Sustainable economic development is possible in those countries where banking system is safe, trustable and resistant to financial and economic shocks, with clear ownership structure and transparent reporting. Foreign countries experience points out that consolidation is one of the best ways of banking system reforming. It is especially important for countries with vulnerable, unstable banking systems, where there are a lot of institutions that avoid to participate in loan provision to national economic agents.*

Purpose. *The aim of the article is to clarify organizational issues of Ukraine's banking sector consolidation taking into consideration the best practice of banking reforms in the CEE region.*

The methodological base. *The aim is reached with the help of general scientific and specific methods of research. The tasks are solved by methods of observation, comparison, analogy, statistical methods to analyze peculiarities of banking system development in Ukraine, in CEE countries, EU and Eurozone, and also methods of data visualization.*

Results. *Research of specifics of banking system development in Ukraine in 2001-2016 helped in discovering that only financial crisis that began in 2014 supported the beginning of banking sector consolidation process. Administrative foundations required for meaningful banking sector consolidation in Ukraine are recognized. Market consolidation triggers for the next consolidation stages are defined. The article focuses attention on further research in the field of risk management of enormous concentration of different banking services market segments in Ukraine.*

Keywords: *banking system; reorganization; banking sector consolidation; banking sector concentration; mergers and acquisitions; financial crisis.*

JEL classification: **G21, G33, G34**

Вступ

Банківський сектор є одним із ключових чинників забезпечення стабільного економічного розвитку країни. Прозорість, надійність, стійкість до фінансово-економічних потрясінь, високий ступінь довіри вкладників – це характерні ознаки банківських систем країн із розвинутою економікою. Як і Україна, низка країн Центрально-Східної Європи після руйнування системи центрального планування були вимушені створювати банківську систему нового типу – ринкового зразка. І, пройшовши етап надмірної банківської лібералізації, банківських панік і криз, лише згодом усвідомили необхідність консолідації капіталу банківського сектору, перетворення останнього зі сфери збагачення олігархічних груп на інструмент національного економічного зростання. З огляду на це, досвід цих країн сьогодні є надзвичайно цінним для України в контексті необхідності реформування її банківської системи.

Низка фінансових криз, які відбувалися останніх двадцять років у різних країнах світу, зумовили зростання інтересу вчених до проблем консолідації фінансового сектору. Так теоретичні та практичні аспекти фінансової консолідації, у т. ч. у банківському секторі, основні чинники, форми консолідації та тенденції їх застосування в умовах фінансової глобалізації досліджуються у роботах Групи десяти [1] та Н. Циганової [2]. Детальному аналізу особливостей об'єднувальних форм реструктуризації банківського бізнесу, а саме злиттю й приєднанню (поглинання) у банківському секторі розвинутих країн світу присвячені наукові праці З. Васильченко [3] та А. Кузнецової [4]. Основні етапи банківської консолідації у деяких країнах Центрально-Східної Європи розглянуто у роботах С. Козака [5] та А. Рода [6].

Не залишилась поза увагою вчених й проблема консолідації вітчизняного банківського сектору. Зокрема, змістовні наукові дослідження організаційних аспектів консолідації банківського сектору України проводили З. Васильченко [7], В. Міщенко та С. Науменкова [8, 9].

Вчені також досліджують зв'язок між явищами консолідації та концентрації банківської системи. Так у роботах Н. Корецької можна зустріти порівняльний аналіз процесів концентрації ринків банківських послуг України та інших пострадянських країн (зокрема, Російської Федерації, Республік Білорусь та Казахстан) [10]. В. Рашкован та Р. Корнилюк аналізують рівень концентрації банківської системи України порівняно з іншими країнами, уточнюють заходи, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків концентрації та досягнення оптимальної консолідації вітчизняного ринку банківських послуг [11].

Мета та завдання статті

У зарубіжній банківській практиці консолідація капіталу в банківській системі тривалий час розглядалася як інструмент подолання негативних наслідків фінансової кризи. Потреба в консолідації банківського сектору України назріла вже давно і неодноразово обговорювалася в наукових працях вітчизняних фахівців у докризові та післякризові періоди [2; 3; 7; 8; 9]. І лише остання масштабна фінансова криза, що розпочалася в Україні навесні 2014 року, стала суттєвим стимулом до консолідації вітчизняного банківського сектору. Так доказами цього є окремі положення Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [12]. З огляду на це, метою статті є уточнення організаційних аспектів консолідації банківського сектору України на основі узагальнення позитивного досвіду банківської консолідації у деяких країнах Центрально-Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження

У найбільш загальному розумінні банківська консолідація є сукупністю процесів, що призводять до підвищення контролю за ресурсами галузі та супроводжуються зменшенням кількості ключових інститутів [1, с. 31]. На думку фахівців Світового банку, консолідація банківського сектору дозволяє досягти зростання ефективності функціонування банківської системи; покращення якості корпоративного управління в банківському секторі; підвищення ефективності банківського регулювання й нагляду [13].

Серед можливих форм консолідації банківського сектору слід назвати наступні:

- вихід з ринку слабких банків (як правило, внаслідок їх банкрутства та ліквідації);
- об'єднувальна реорганізація наявних банків (через їх злиття та поглинання);
- створення стратегічних банківських альянсів з метою захоплення більшої частки ринку банківських послуг.

З огляду на це, однією із ключових ознак банківської консолідації є зменшення кількості діючих на території певної країни банків.

Останніх двадцять років причиною найбільш масштабної реорганізації банківської системи у багатьох країнах світу стала глобальна фінансова криза 2007-2008 рр. У цьому контексті показовим прикладом є банківський сектор ЄС. Консолідація банківського сектору Єврозони активно триває з 2008 року, що супроводжується скороченням кількості кредитних установ у постійному темпі як для Зони Євро, так і країн ЄС загалом. За період 2013-2014 рр. кількість кредитних інститутів у Єврозоні зменшилася на 7,3 % або на 440 установ (з 6054 до 5614 банків), а з 2008 року – на 17,1 % або на 1160 установ (з 6774 до 5614 банків). При цьому найбільш суттєве скорочення банківських установ у 2008-2014 рр. відбулось в наступних європейських країнах: Франція (-259 банків), Німеччина (-184 банки), Іспанія (-138 банків), Італія (-137 банків), Кіпр (-105 банків), Австрія (-94 банки), Фінляндія (-93 банки), Нідерланди (-89 банків) [14, с. 59].

Уточнимо, якою була динаміка кількості банківських установ, що діяли в Україні за наявності банківської ліцензії, беручи до уваги той факт, що з 2001 по 2015 роки вітчизняна банківська система пережила три кризи: банківську паніку 2004 року; фінансово-економічну нестабільність 2008-2009 рр.; системну фінансово-економічну кризу, яка розпочалася у 2014 році та триває донині.

Як видно на рис. 1, після банківської паніки 2004 року кількість банків в Україні не зменшилася, а, навпаки – збільшилася зі 160 до 165 установ. Фінансова криза 2008-2009 рр. справила більш значний вплив на чисельний склад банківського сектору: кількість банків скоротилася зі 182 банків у 2008 році до 176 банків у 2010 році. І лише остання фінансова криза, яка розпочалася у 2014 році, призвела до суттєвої реорганізації вітчизняного банківського сектору та ознаменувалася ліквідацією значної кількості проблемних банків. Так у 2014-2015 рр. в Україні унаслідок невідповідності нормативам НБУ були визнані неплатоспроможними 63 банківські установи. Це найбільший показник за всі роки незалежності. Однак, чи можна в цій ситуації вважати тенденцію зменшення кількості банків в Україні початком процесу консолідації вітчизняного банківського сектору?

Паралельно зі скороченням чисельності банків в Україні протягом останніх років ми також можемо спостерігати зменшення величини співвідношення ключових банківських показників (загальних активів, зобов'язань та балансового капіталу банків) до ВВП. Так за період 2013-2015 рр. показник співвідношення загальних активів вітчизняних банків до ВВП скоротився на 24,4 п.п., показник співвідношення банківських зобов'язань до ВВП зменшився на 16,5 п.п., а показник співвідношення балансового капіталу банків – майже вдвічі, або на 8 п.п. (рис. 1). У підсумку слід констатувати, що у 2015 році зазначені вище показники досягли рівня 2006 року.

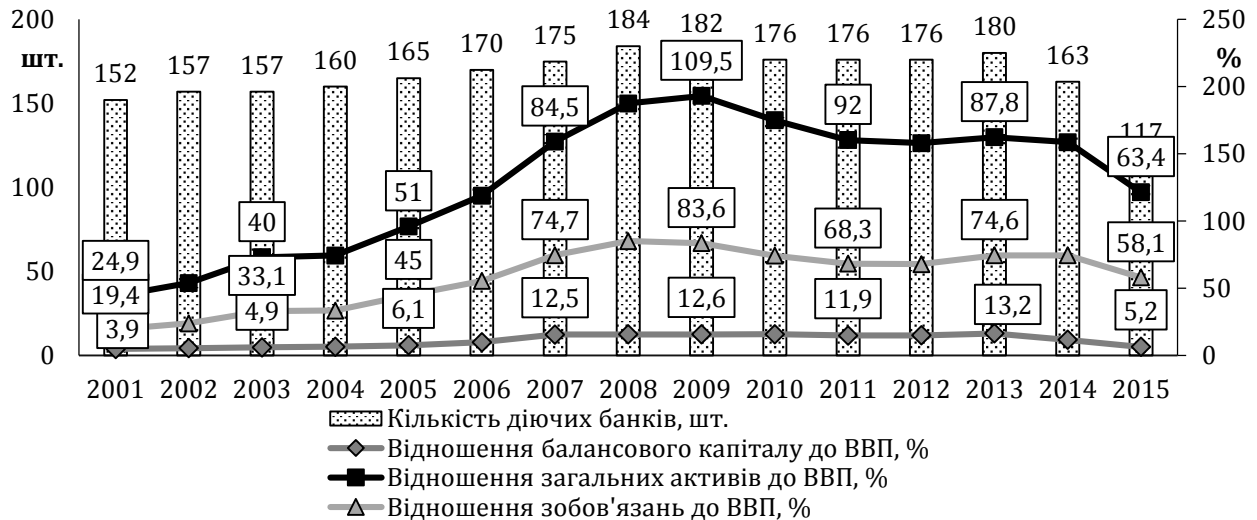

Рис. 1. Динаміка кількості діючих банків в Україні та відношення їх ключових показників до ВВП у 2001-2015 рр.*

*Побудовано на основі даних НБУ [15]

На думку В. Рашкована та Р. Корнилюка, явище консолідації тісно пов'язано із концентрацією, при чому остання є «певним маркером консолідаційних процесів» у фінансовому секторі [11, с. 9]. З огляду на це, за допомогою аналізу динаміки значення індексу Херфіндаля-Хіршмана (далі ННІ) уточнимо, чи призвело значне скорочення кількості банків в Україні, ЄС та Єврозоні у 2008-2014 рр. до надмірної концентрації їх ринків банківських послуг.

Як видно з рис. 2, у період з 2008 року до 2014 року значення ННІ для українського банківського сектору зросло на 211 пунктів (найбільш різко в останні два роки), а середнє значення становило 445 пунктів. Натомість банківські ринки ЄС та Єврозони є більш концентрованими: за аналізований період середнє значення становило 666 та 689 пунктів відповідно. Згідно з рекомендаціями Єврокомісії такі рівні концентрації банківського сектору слід вважати низькими (ННІ < 1000 пунктів) [17, Ч. 3, пп. 19-20].

Таким чином з проведеного вище аналізу видно, що реорганізація банківського сектору, яка відбувається останніми роками в Україні, є процедурою очищення банківської системи від слабких банків, а не консолідацією в повному розумінні цього терміну. Адже, як зазначає Циганова Н. В., консолідація втілюється не лише у зменшенні кількості банків, а також у нарощуванні масштабів банківської діяльності в країні [2], про що суперечать дані, наведені на рис. 1. З іншого боку, прискорення концентрації банківських активів в Україні в останні два роки можна розцінювати, як ознаку початку консолідаційних процесів у банківському секторі країни.

Більшість країн Центрально-Східної Європи, минуле яких пов'язане з адміністративно-плановою економікою, процес реформування банківського сектору розпочали саме з ліквідації проблемних банків. Їх досвід переконує, що такі заходи є першим, обов'язковим етапом проведення банківської консолідації, оскільки сприяє оздоровленню банківського сектору. І лише потім були реалізовані інші форми консолідації – об'єднувальна реорганізація (шляхом злиття та поглинання) та створення стратегічних альянсів.

Так з-поміж пострадянських країн одним із найбільш вдалих прикладів консолідації банківського сектору є досвід Польщі. На сьогодні польський банківський сектор є одним із найбільших у Центрально-Східній Європі, що є наслідком успішно проведеної реорганізації банківської системи.

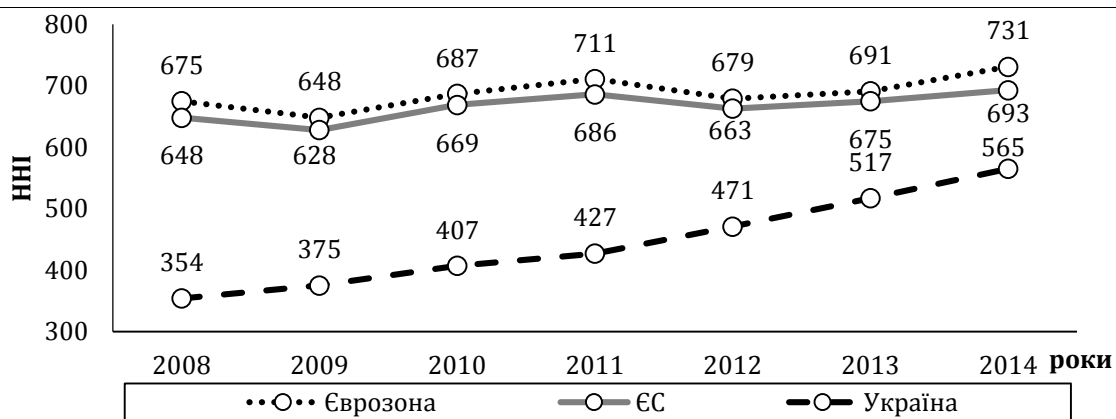

Рис. 2. Динаміка концентрації активів у банківському секторі Єврозони, ЄС та України*

*Побудовано на основі [11, с. 35; 14, с. 67]

Основою банківської реформи у Польщі стали наступні заходи:

- прийняття у 1989 році закону про банки, згідно з яким з'явилася можливість створювати банки з приватною формою власності;
- уведення податкових пільг для іноземних інвесторів, які мали наміри займатися банківською діяльністю на території Польщі;
- перетворення дев'яти державних банків на привабливі об'єкти приватизації.

З 1993 до 2014 рр. відбулося зменшення кількості комерційних банків у Польщі з 97 до 60 установ відповідно. Жорсткість ліцензійної політики та застосування «заохочень» адміністративного характеру певною мірою зацікавили національних та іноземних інвесторів взяти під свій контроль проблемні банки. Щодо кооперативних банків, то переломним моментом став період з 1998-2002 рр., зокрема збільшення вимог по капіталу і, як наслідок, скорочення майже втричі їх кількості (з 1653 банків у 1993 році до 563 установ у 2014 році). Більшість банків прийняли рішення про об'єднувальну реорганізацію [5, с. 16-36; 13]. Ефективне проведення консолідації дозволило Польщі створити надійну банківську систему, що сьогодні є потужним фактором забезпечення економічного зростання цієї країни.

На думку представників Світового банку, для успішної банківської консолідації необхідно створити адміністративні та ринкові передумови [13]. Так до основних підготовчих заходів адміністративного характеру відносяться наступні: докапіталізація банків та забезпечення виконання ними нормативів достатності капіталу; встановлення лімітів кредитування та контроль за їх дотриманням; чіткі умови залучення державної підтримки та системи гарантування вкладів у разі виникнення проблем із платоспроможністю банків; захист прав власників; забезпечення прозорості процедури приватизації державних банків; обмеження політизації та запобігання проникненню корупції у процеси банківської консолідації тощо.

Серед вагомих адміністративних заходів, які сприятимуть посиленню процесів консолідації у банківському секторі України у наступні роки, слід відзначити спрощення процедури реорганізації банків та посилення вимог до мінімального розміру статутного капіталу банків. Згідно з вимогами НБУ вітчизняним установам необхідно збільшити свій статутний капітал до 500 млн грн у такому порядку: до 17 червня 2016 року – 120 млн грн; до 11 липня 2017 року – 200 млн грн; до 11 липня 2018 року – 300 млн грн; до 11 липня 2019 року – 400 млн грн; до 11 липня 2020 року – 450 млн грн; до 11 липня 2024 року – 500 млн грн [16].

При цьому, за даними НБУ, на кінець 2015 р. лише 30 банків виконували норматив достатності капіталу за новими вимогами і саме на них припадає 95 % всієї банківської системи [15].

Варто зазначити, що вагомим ринковим стимулом консолідаційних процесів у банківському секторі країн Центрально-Східної Європи став прихід іноземних банків, які вирішили розширити сферу своєї діяльності в цьому регіоні, та закріплення на найвищому політичному рівні стратегічної мети щодо вступу цих країн до ЄС [5, 13]. Це, з одного боку, сприяло підвищенню капіталізації місцевих банків, поширенню міжнародних стандартів банківського бізнесу, поживавленню конкуренції на ринку банківських послуг, а з іншого – покращило систему банківського регулювання та нагляду.

Уточнимо, яку кількість банків в Україні контролюють іноземні інвестори. Так, за даними НБУ, іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам належать контрольні пакети акцій 25 банків. Крім того, станом на 01.02.2016 р. в Україні діяли зі 116 банків 41 банк з іноземним капіталом, із них 17 – це банки зі 100 % іноземним капіталом. Водночас слід звернути увагу, що статутний капітал ще 14 банків фактично на 100 % (у межах 96,36–99,99 %) належить іноземним

інвесторам [15]. З огляду на це можна стверджувати, що наразі не 17, а 34 вітчизняні банки майже повністю знаходяться у розпорядженні іноземних власників.

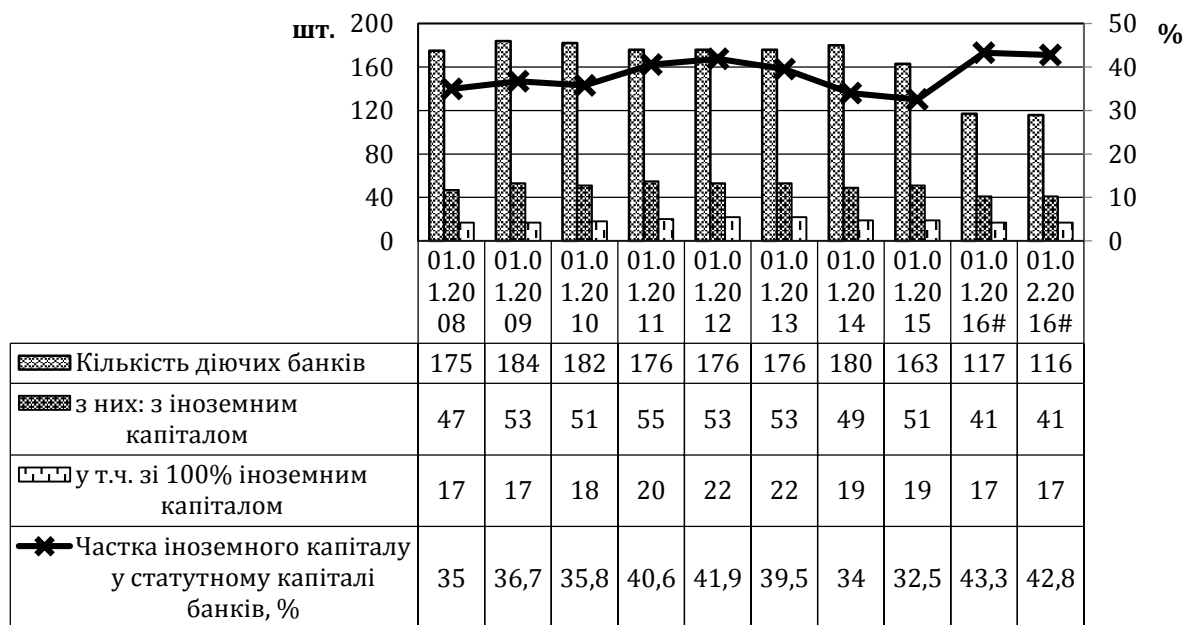

Рис. 3. Кількість банків з іноземним капіталом в Україні*

*Побудовано на основі даних НБУ [15]

Зазначимо, що хоча частка іноземного капіталу в банківському секторі України з 2012 року по 2014 рік щорічно зменшувалася, з 2015 року навпаки спостерігається поживлення (рис. 3). Так частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків лише за 2015 рік зросла на 10,8 п.п. – це найбільший річний приріст за останні вісім років і станом на 01.02.2016 р. складала 42,8 %. З огляду на сучасну тенденцію скорочення кількості банків в Україні, частка іноземних банків у загальній сукупності банківських установ є досить значною для вітчизняної банківської системи.

На нашу думку, зі стабілізацією політико-економічної ситуації в Україні та появою чіткого тренду економічного зростання слід очікувати зростання інтересу іноземних інвесторів до можливості входження у вітчизняну банківську систему. А тому альтернативою банкрутства неплатоспроможних банків в Україні стане об'єднувальна реорганізація у формі злиття та поглинання. Досі, починаючи з 1992 року, лише 51 банк в Україні брав участь у процедурі злиття, при чому на останні 10 років припадає лише 10 угод [11, с.28]. Водночас сьогодні до потенційних претендентів на злиття можна зарахувати 75 банків, активи яких не перевищують 0,5 % активів банківської системи [15]. Протримавшись на ринку навіть протягом наступних півтора року, надалі для виконання вимог НБУ щодо доведення мінімального розміру статутного капіталу до 500 млн грн їм доведеться шукати інвесторів або укласти угоду про злиття з іншим, таким самим за розмірами банком, чи угоду про приєднання до іншого, більш сильного банку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Фінансова криза, яка розпочалася в Україні у 2014 році, стала потужним стимулом до консолідації вітчизняної банківської системи. Адже до цього часу спроби регулятора збільшити рівень капіталізації вітчизняних банків та зменшити кількість фінансово нестійких банківських установ не мали успіху.

Позитивний досвід країн Центрально-Східної Європи переконує, що успіх процедури консолідації банківського сектору залежить від того, чи будуть у країні створені адміністративні та ринкові передумови консолідаційних процесів. Як було з'ясовано вище, наразі в Україні вже реалізовано низку заходів адміністративного характеру, серед яких основними є наступні: визнано неплатоспроможними 64 банки; збільшено мінімальний розмір статутного капіталу; спрощено процедуру злиття банків шляхом скорочення термінів оформлення злиття банків з дев'яти до трьох місяців; прийнято програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, де однією зі стратегічних цілей визначено консолідацію банківської системи.

Зі стабілізацією політико-економічної ситуації в країні, збільшенням горизонту прогнозованості напрямів розвитку фінансового сектору будуть реалізовані й ринкові тригери консолідаційних процесів, що дасть можливість банкам, які залишаться у системі – найбільш сильним й фінансово-

стійким, наростити обсяги своєї діяльності. У найближчій перспективі найбільш очевидно реорганізація банків буде проходити у формі горизонтального злиття рівних за розмірами установ. Водночас більш ефективним варіантом реорганізації банківського сектору було б приєднання декількох до більш сильного банку – лідера у своєму сегменті ринку банківських послуг.

На нашу думку, надалі слід більшу увагу звернути на моніторинг консолідаційних процесів у контексті мінімізації ризиків надмірної концентрації різних сегментів ринку банківських послуг.

Список літератури

1. Report on consolidation in the financial sector [Text] / Group of Ten. – January, 2001. – Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/gten05.pdf>.
2. Циганова, Н. В. Консолідація в банківському секторі: закономірності, форми прояву і сучасні тенденції [Текст] / Н.В. Циганова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – №5-6 (70-71). – С. 176-182.
3. Васильченко, З. М. Фінансова консолідація як сучасна тенденція розвитку банківського бізнесу [Текст] / З. М. Васильченко // Світ фінансів. – 2006. – № 3 (8). – С.60-70.
4. Кузнецова А.Я. Консолідаційні процеси в банківських системах країн Західної Європи [Текст] / А. Я. Кузнецова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – 2014. – №39. – С. 87-94.
5. Kozak, S. Consolidation of the banking sector in Poland in 1989-2013 in comparison with the structural changes of the banking sector in the USA and the EU [Text] / Sylwester Kozak // NBP Working Paper No. 166. – Economic Institute Warsaw, 2013. – 56 p. – Retrieved from: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/166_en.pdf.
6. Род, А. Консолідація банківського сектору в пост-комуністичній економіці – досвід Чеської республіки [Електронний ресурс] / Алекс Род // Проект ЄК Приховані тригери. – Київ, 24 жовтня, 2014.– Режим доступу: <http://icps.com.ua/assets/uploads/files/2222.pdf>.
7. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація [Текст]: монографія / З. М. Васильченко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ : Кондор, 2004. – 527 с.
8. Міщенко, В. І. Проблеми консолідації банківського капіталу та консолідації банківської системи України [Текст] / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2008. – № 2. – С. 23-27.
9. Науменкова, С. В. Сучасні проблеми капіталізації банківської системи України [Текст] / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 2(15). – С. 3-11.
10. Корецька Н. І. Порівняльна оцінка процесу концентрації ринку банківських послуг Російської Федерації, України, Республік Білорусь та Казахстан [Текст] / Н. І. Корецька // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2014. – Випуск 11 (41). – Ч. 1. – С. 85-98.
11. Рашкован, В. Концентрація банківської системи України: міфи та факти [Текст] / В. Рашкован, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – №234 (Грудень). – С. 6-38. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=25630429>.
12. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Текст]: постанова Правління НБУ від 18.06.2015 р. № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.03.2016.
13. Banking sector consolidation: Examples from ECA countries [Електронний ресурс] / World Bank Group Report. – March, 2016. – Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=041FF07F588019AE4439E565DBAAC634?id=28745192>.
14. Report on financial structures [Електронний ресурс] / European Central Bank. – October, 2015. – 73 p. – Retrieved from: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/reportonfinancialstructures201510.en.pdf>.
15. Річні звіти Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58023.
16. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України [Текст]: постанова Правління НБУ від 07.04.2016 р., №242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=29611551&cat_id=55838.
17. Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings [Text] // Official Journal of EU. – 31.03.2004. – Retrieved from: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205(02)).

References

1. Group of Ten. (2001). Report on consolidation in the financial sector. *BIS*. Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/gten05.pdf>.
2. Tsyganova, N. (2013). Consolidation in the banking sector: regularities, forms of display and modern trends. *Foreign trade: economics, finance and law*, 5-6(70-71), 176-182.
3. Vasyshenko, Z. (2006). Financial consolidation as a modern trend of the bank business development, *World of finance*, No. 3(8), p. 60-70.
4. Kuznecova, A. (2014). Consolidation in banking systems of Western European countries. *Problems and prospects of the banking system of Ukraine*, 39, 87-94.
5. Kozak, S. (2013). Consolidation of the banking sector in Poland in 1989-2013 in comparison with the structural changes of the banking sector in the USA and the EU. *NBP Working Paper*, 166. Retrieved from: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/166_en.pdf.
6. Rod, A. (2014). *Consolidation banking sector in post-communist economy: experience of Czech Republic*. Retrieved from: <http://icps.com.ua/assets/uploads/files/2222.pdf>.
7. Vasyshenko, Z. (2004). *Commercial banks: restructuring and reorganization*. Kyiv: Kondor.
8. Mishchenko, V., Naumenkova, S. (2008). Problems of banking capital and banking system consolidation. *The University of Banking of the National Bank of Ukraine Review*, 2, 23-27.
9. Naumenkova, S., Mishchenko, V. (2013). The modern problems of capitalization of the banking system in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(15), 3-11.
10. Korecka, N. (2013). Comparative evaluation of the concentration process of the banking services market in Russian Federation, Ukraine, Belarus and Kazakhstan. *Economic sciences*, No. 11(41), p. 85-98.
11. Rashkovan, V., Kornyluk, R. (2015). Concentration of Ukraine's banking system: Myths and Facts. *Visnyk of the National bank of Ukraine*, 234, 6-38, <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=25630429>.
12. National Bank of Ukraine. (2015). *Comprehensive Program of the Ukrainian Financial Sector Development up to 2020*, the NBU Board Resolution No. 391 of 18 June 2015. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
13. World Bank. (2016). *Banking sector consolidation: Examples from ECA countries*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=041FF07F588019AE4439E565DBAAC634?id=28745192>.
14. ECB. (2015). Report on financial structures, October 2015, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/reportonfinancialstructures201510.en.pdf>.
15. National Bank of Ukraine. (2015). Annual reports. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58023.
16. National Bank of Ukraine. (2015). *Pro vnesennya zmin do deyakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsional'noho banku Ukrayiny*: the NBU Board Resolution No. 242 of 7 April 2016, http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=29611551&cat_id=55838.
17. EC. (2004). Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings, *Official Journal*. C 031, 05/02/2004, p. 5 – 18. Retrieved from: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004XC0205(02)).

Стаття надійшла до редакції 09.04.2016 р.